

Kryminalistyczne aspekty pobierania próbek węgla kamiennego dla celów postępowania karnego¹

Forensic Aspects of Hard Coal Sampling in Criminal Proceedings

KAMIL LEŚNIEWSKI

Autor niezależny

 <https://orcid.org/0000-0003-2988-0024>

Abstrakt

Praktyka pokazuje, że skuteczne zwalczanie przestępczości związanej z górnictwem węgla kamiennego niejednokrotnie jest zadaniem trudnym do zrealizowania – poczynając od etapu wykrywczego, a na procesie dowodzenia kończąc. Trudności mogą wynikać z różnych przyczyn, w tym ze specyfiki rozważanych przestępstw oraz ich powiązania z technicznymi uwarunkowaniami działalności górniczej, a w przypadku czynów, których przedmiotem jest węgiel, również z właściwości fizykochemicznych tego surowca. W konsekwencji efektywne prowadzenie postępowań karnych w rozpatrywanym obszarze wymaga często posiadania specjalistycznej wiedzy. W artykule omówiono jedno z wyzwań –

¹ Artykuł powstał na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Kryminalistyczno-prawna problematyka przestępczości gospodarczej na szkodę spółek węglowych na przykładzie Polskiej Grupy Górniczej S.A.* obronionej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Autor wykorzystał głównie fragmenty rozdziału 3.4.2. *Ustalenie jakości węgla będącego przedmiotem czynności wykonawczej danego przestępstwa*. Rozprawa zdobyła I miejsce w kategorii „prace doktorskie” w XV edycji konkursu Szeffa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

problematykę pobierania na potrzeby postępowania karnego próbek węgla kamiennego z naczepy pojazdu ciężarowego. Przeanalizowano ją przez pryzmat zasad taktyki kryminalistycznej oraz wymogów procedury karnej.

Słowa kluczowe górnictwo węgla kamiennego, zwalczanie przestępczości, taktyka kryminalistyczna, trudności dowodowe, pobieranie próbek węgla

Abstract The investigation and prosecution of criminal activities associated with the hard coal mining industry in Poland pose substantial challenges for law enforcement authorities. These difficulties may arise from various factors, including the specific nature of the offences and their close relationship with the technical characteristics of the mining sector. Consequently, many investigations require specialised knowledge, which may significantly complicate the detection of offences as well as the collection and securing of forensically sound evidence. This article discusses one of the challenges encountered in this field, namely the collection of coal samples from vehicles intercepted in connection with coal quality fraud or coal theft, through the lens of forensic principles and evidentiary requirements applicable in criminal proceedings.

Keywords hard coal mining, criminal investigation, investigative techniques and tactics, evidentiary difficulties, coal sampling

Wprowadzenie

W literaturze górnictwo jest przedstawiane jako najstarsza forma działalności technicznej człowieka, której korzenie sięgają czasów prehistorycznych. Badania historyczno-archeologiczne dowodzą, że już w tym okresie górnictwo było obecne na terenach stanowiących obszar współczesnej Polski. Sposobami górniczymi miano początkowo pozyskiwać krzemień, a z biegiem czasu także inne surowce, w tym rudy żelaza². Na przestrzeni wieków na tych terenach wydobywano również m.in. bursztyn, sól, rudy złota, srebra, ołowiu i miedzi, a także węgiel brunatny oraz

² P. Strzałkowski, *Zarys rozwoju technologii górnictwa podziemnego*, Gliwice 2011, s. 19.

kamienny. Przyjmuje się, że ostatni z wymienionych surowców zaczęto wydobywać na skalę przemysłową w XVIII w.³

Węgiel kamienny występuje w Polsce w trzech złożach – Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym, Lubelskim Zagłębiu Węglowym oraz Górnośląskim Zagłębiu Węglowym, przy czym aktualnie wydobywanie jest prowadzone wyłącznie w dwóch ostatnich. W piśmiennictwie teza, że w XX w. górnictwo węgla kamiennego odegrało istotną rolę w rozwoju Polski, wydaje się nie wzbudzać kontrowersji. Zauważa się równocześnie, że chociaż rola tego sektora – jako strategicznego elementu polskiej gospodarki – maleje, to przez najbliższe dekady w dalszym ciągu będzie on mieć istotne znaczenie dla funkcjonowania i rozwoju kraju. Pomimo spadającego udziału węgla w krajowym miksie energetycznym zasoby węgla kamiennego posiadane przez Polskę nadal są określane jako stabilizator bezpieczeństwa energetycznego kraju⁴.

Z teoretycznego punktu widzenia rozważania nauk prawnych w zakresie górnictwa węgla kamiennego mogą dotyczyć czterech zasadniczych aspektów: 1) prawnomiędzynarodowego (np. problematyka kopalń jako dopuszczalnego celu wojkowego), 2) administracyjnoprawnego (np. problematyka koncesji na wydobywanie kopalin), 3) cywilnoprawnego (np. problematyka odszkodowań za szkody wyrządzone ruchem zakładów górniczych) oraz 4) prawnokarnego, w tym kryminalistycznego (np. problematyka wypadków i katastrof w podziemnych wyrobiskach, problematyka metod śledczych w sprawach przestępstw popełnianych na szkodę spółek górniczych, a związanych bezpośrednio z ich działalnością gospodarczą).

Artykuł poświęcono metodyce pobierania na potrzeby postępowania karnego próbek węgla kamiennego znajdującego się w naczepie pojazdu ciężarowego, w związku z zatrzymaniem in flagranti osób podejrzanym o jego przestępczy wywóz. Zagadnienie to wpisuje się w szerszą problematykę wskazaną w końcowej części poprzedniego akapitu, stanowiąc jedną z jej szczegółowych kwestii. Opracowując tę metodykę, dokonano przeglądu specjalistycznej literatury z zakresu nauk technicznych i zaadaptowano zawarte w niej wytyczne do realiów czynności kryminalistyczno-procesowych.

³ Tamże, s. 20–30.

⁴ A. Kielcer, M. Porzerzyńska-Antonik, *Węgiel w energetyce zawodowej i ciepłownictwie – stan obecny i perspektywy*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN” 2019, nr 108, s. 40, 42. <https://www.doi.org/10.24425/znigsm.2019.128676>; A. Rybak, *Rola i przyszłość węgla w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski*, Gliwice 2020, s. 29–31, 157. Zob. także: Ministerstwo Aktywów Państwowych, *Program dla sektora górnictwa węgla kamiennego w Polsce* (wersja uwzględniająca korekty z 2022 r.), <https://www.gov.pl/web/energia/programu-dla-sektora-gornictwa-wegla-kamiennego-w-polsce> [dostęp: 1 VI 2024].

Metodyka opróbowywania na potrzeby postępowania karnego węgla kamiennego przewożonego pojazdami ciężarowymi

Jednym ze znanych praktyce organów ścigania mechanizmów przestępczego działania na szkodę zakładów górniczych jest wywóz z kopalni węgla innego sortymentu lub klasy niż wynikające z dokumentów sprzedaży (tzw. jakościówka lub klasówka). Mechanizm ten bazuje na różnicach cenowych pomiędzy różnymi rodzajami węgla oferowanego do sprzedaży (sortymenty⁵/klasy⁶) oraz na trudnościach ze stwierdzeniem bez odpowiednich przyrządów ewentualnych różnic pomiędzy towarem zakupionym a faktycznie wywożonym transportem kołowym (samochodowym) lub szynowym⁷. Osoby dopuszczające się tego procederu mogą przy tym podejmować działania maskujące, które mają na celu utrudnienie wykrycia niezgodności między dokumentami zakupowymi a rzeczywistym załadunkiem (np. przykrywanie lepszego sortymentu warstwą sortymentu gorszego). Rozróżnienie klas węgla bez przeprowadzenia odpowiednich badań jest zasadniczo niewykonalne. W konsekwencji jest możliwe wywiezienie z kopalni węgla o wyższej wartości rynkowej niż węgiel opłacony. Następnie „lepszy” węgiel jest odsprzedawany dalszym podmiotom po cenach właściwych dla jego rzeczywistego sortymentu/klasy, co generuje wymierne zyski dla osób kierujących taką działalnością.

W tych okolicznościach nie powinno budzić wątpliwości, że w przypadku opisanego mechanizmu kluczowe znaczenie z perspektywy śledczej ma ustalenie jakości węgla, który stał się przedmiotem czynności wykonawczej danego przestępstwa (tj. faktycznej klasy i/lub sortymentu wywiezionego surowca, a w konsekwencji

⁵ Podstawą podziału węgla kamiennego na sortymenty jest wielkość uziarnienia (tj. wielkość pojedynczej bryłki węgla). W zależności od wielkości ziaren wyróżnia się m.in. następujące sortymenty węgla: kęsy, kostkę, orzech, groszek, miał oraz muł. Zob. szerzej: PN-82/G-97001 *Węgiel kamienny. Sortymenty*.

⁶ Podstawą podziału węgla kamiennego na klasy są jego wartość opałowa (kaloryczność), zawartość popiołu oraz siarki. Zob. szerzej: PN-82/G-97003 *Węgiel kamienny do celów energetycznych*. Poszczególne klasy węgla są oznaczane za pomocą trzyczłonowego symbolu. Np. oznaczenie „28/05/08” wskazuje, że wartość opałowa węgla wynosi 28 MJ/kg (28 000 kJ/kg), zawartość popiołu nie przekracza 5%, a zawartość siarki – 0,8%. Klasa węgla przekłada się bezpośrednio na jego wartość rynkową – im wyższa klasa, tym wyższa cena surowca. W praktyce handlowej klasyfikacja ta często bywa upraszczana i sprowadzana do wartości opałowej. Warto zauważyć, że od wartości opałowej wywodzi się powszechnie stosowane określanie danej partii węgla mianem węgla danej klasy. Np. węgiel o wartości opałowej 24 MJ/kg określa się jako „węgiel klasy 24”.

⁷ Orientacyjnie można przyjąć, że duży zestaw ciężarowy z naczącą-wywrotką w typowej sytuacji może przewieźć ok. 24–27 ton węgla, w zależności od parametrów pojazdu. Ładowność jednej węglarki to ok. 55 ton, przy czym w skład pociągu wchodzi często ok. 25 węglarek (a zatem łącznie 1375 ton).

także wartości szkody). Na płaszczyźnie wykrywczo-dowodowej⁸ ta okoliczność przekłada się na podstawowy problem, jaki może pojawić się w tego rodzaju sprawach, tj. jak prawidłowo pobrać, zabezpieczyć i poddać badaniu próbkę analizowanego surowca, aby uzyskany wynik był miarodajny oraz spełniał wymogi procedury karnej.

Zdjęcie 1. Wybrane sortymenty węgla kamiennego – zdjęcia poglądowe: kostka (A), orzech (B), groszek (C), miał II (D).

Źródło: materiały własne (dzięki uprzejmości PGG S.A.).

Do pobierania próbek węgla kamiennego na potrzeby postępowania karnego może dojść w różnych okolicznościach. W tym artykule rozważania ograniczono do jednego przypadku, uznanego przez autora za najbardziej odpowiedni do prezentacji postulowanej metodologii opróbowywania, tj. do procesowego zastrzymania in flagranti domniemanych sprawców wywożących pojazdem kołowym

⁸ Pod pojęciem wykrywania, zgodnie z definicją zaproponowaną przez Tadeusza Hanauska, autor rozumie: „ogół działań (poszukiwanie, ujawnienie, stwierdzenie) organów ścigania nastawionych na ujawnienie zdarzenia określonego na danym etapie postępowania jako przestępstwo oraz na uzyskanie informacji pozwalających postawić hipotezę dotyczącą osoby pozostającej w prawnie relewantnej relacji przyczynowej z tym zdarzeniem, a następnie ustalenie danych dotyczących tej osoby (...) i w rezultacie tego jej zabezpieczenie i zebranie wstępnych materiałów uprawdopodobniających hipotezę sprawstwa tej osoby w stopniu uzasadniającym rozpoczęcie udawadniania”. Zob. T. Hanaussek, *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania. Część I. Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978, s. 45. Pod pojęciem udawadniania należy z kolei rozumieć, co do zasady, kontynuację czynności zapoczątkowanych na etapie wykrywczym, z zastrzeżeniem, że czynności dowodowe powinny dodatkowo spełniać wymogi obowiązującej ustawy procesowej (m.in. uwzględniać zakazy dowodowe). W piśmiennictwie zasadnie wskazuje się, że „udawadnianie najogólniej można określić jako uzasadnianie pewnej hipotezy, którą najczęściej jest hipoteza, że określona osoba jest sprawcą przestępstwa. (...) Skutkiem przeprowadzenia takich czynności jest gromadzenie materiału mającego walory dowodowe, a więc takiego, który pozwala m.in. na uzasadnienie twierdzeń dotyczących: faktu popełnienia danego przestępstwa i jego okoliczności, sposobu działania i motywacji sprawcy, danych odnoszących się do sprawy”. Zob. *Kryminalistyka. Przewodnik*, D. Wilk (red.), Toruń 2013, s. 28.

węgiel z kopalni węgla kamiennego (dalej: KWK), jeszcze przed opuszczeniem jej terenu (np. zatrzymania stanowiącego kulminację rozpracowania operacyjnego)⁹. Zastosowanie w tego typu sytuacjach znajduje instytucja tzw. postępowania w niezbędnym zakresie (o ile dotychczas w sprawie nie wszczęto śledztwa/dochodzenia), o której mowa w art. 308 § 1 Kodeksu postępowania karnego (dalej: k.p.k.)¹⁰. Spełniona jest bowiem jej podstawowa przesłanka w postaci realnej obawy utraty dowodów przestępstwa. Pobieranie próbek węgla w takich okolicznościach to nic innego jak część oględzin (por. art. 207 § 2 k.p.k.), a więc czynności *expressis verbis* dopuszczalnej na gruncie przywołanego art. 308 § 1 k.p.k. Oględziny, podczas których planuje się opróbowanie danej partii (transportu) węgla, mogą – jak każde inne oględziny – przybrać formę tzw. oględzin prostych (bez udziału biegłego) lub tzw. oględzin złożonych¹¹ (z udziałem biegłego¹²), przy czym udział biegłego nie wydaje się w tym przypadku uzasadniony i nie jest konieczny do pobrania próbek węgla¹³. W świetle obowiązujących przepisów brakuje normy, która stałaby na przeszkodzie, aby opróbowania dokonał organ prowadzący czynności, tzn. funkcjonariusz lub prokurator kierujący czynnościami. Organ powinien się jednak wzbraniać od samodzielnego opróbowywania węgla, jeśli nie ma w tym zakresie stosownego

⁹ Należy podkreślić znaczenie wczesnego pobrania próbek węgla, tj. jeszcze na terenie KWK, bezpośrednio po opuszczeniu jej terenu przez pojazd transportujący węgiel lub – w przypadku niejawnego nadzorowania trasy przewozu – tak długo, jak utrzymywany jest stały nadzór nad ładunkiem. Jeżeli węgiel nie zostanie opróbowany na etapie zapewniającym możliwość wykazania, że badany materiał pozostaje tożsamy z surowcem wydanym w ramach konkretnej transakcji (tj. m.in. bez ryzyka jego wymieszania z węglem innego pochodzenia lub podmiany), to wartość dowodowa badań laboratoryjnych próbki pobranej w późniejszym czasie się zmniejsza.

¹⁰ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego*.

¹¹ *Kryminalistyka. Przewodnik...*, s. 107.

¹² Analiza list biegłych z lokalnych sądów okręgowych (tj. SO Katowice, SO Gliwice, SO Rybnik – stan na 31 XII 2023 r.) podaje w wątpliwość, czy biegli wskazani tam pod hasłami „górnictwo” (i zbliżonymi) mają wiadomości specjalne w zakresie istotnym dla opróbowywania węgla kamiennego. Można to porównać do następującej sytuacji na gruncie nauk prawnych: nie każdy prawnik w sposób szczególny zna się na zagadnieniach związanych z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych. Doświadczenie życiowe wskazuje, że jest to stosunkowo niszowa wiedza wśród prawników, zwłaszcza w porównaniu z takimi dziedzinami prawa jak proces karny i cywilny. W przypadku chęci skorzystania z pomocy biegłego przy pobieraniu próbek węgla celowe wydaje się zatem uprzednie ustalenie (np. telefoniczne), czy biegły ma wiadomości specjalne także w tym zakresie. Na uwagę zasługuje również rozważenie zastosowania w takiej sytuacji instytucji biegłego *ad hoc*, spośród osób, które naukowo zajmują się problematyką przeróbki węgla kamiennego, np. w ramach Głównego Instytutu Górnictwa – Państwowego Instytutu Badawczego w Katowicach.

¹³ Do analogicznych wniosków judykatura doszła na kanwie śladów osmologicznych. Por. np. wyrok Sądu Najwyższego (dalej: SN) z 5 XI 1999 r., sygn. V KKN 440/99, LEX nr 38328.

przeszkolenia, i oddać tę czynność w ręce odpowiednio dobranych specjalistów¹⁴. Trafnie zauważa się bowiem w literaturze, że należy jednoznacznie odróżnić pojęcie wiedzy specjalnej w rozumieniu art. 193 § 1 k.p.k. od wiedzy stricte technicznej, pomocnej przy prawidłowym wykonywaniu konkretnych czynności dowodowych¹⁵. Judykatura słusznie podkreśla, że na gruncie k.p.k. specjalista jest w istocie pomocnikiem organu procesowego – umiejętności i techniczne know-how specjalisty pozwalają na rzetelną realizację czynności leżących w gestii samego organu¹⁶. Analiza charakteru opróbowywania prowadzi z kolei do konkluzji, że jest to czynność techniczna, którą można porównać do pobierania wymazówką śladów krwi z przedmiotu znalezionej na miejscu zabójstwa czy też zabezpieczania śladów linii papilarnych ujawnionych na miejscu kradzieży. Tak jak dopiero ekspertyza genetyczna czy ekspertyza daktyloskopijska (a nie pobieranie i zabezpieczenie śladów do tych badań) stanowią przedmiot opinii biegłego, tak dopiero badanie laboratoryjne pobranej próbki węgla stanowi czynność pozostającą w gestii biegłego. Szczególnie istotne jest, aby specjalista dokonujący opróbowania – jeśli ma być ono miarodajne – był dobrze zaznajomiony z metodyką ręcznego pobierania próbek węgla kamiennego. Nie może budzić wątpliwości teza, że modelowo taka osoba powinna mieć zarówno przeszkolenie teoretyczne w tym zakresie (np. ukończony „Kurs dla probobiorców w zakresie obowiązujących norm technicznych PN i ISO” organizowany przez Główny Instytut Górnictwa – Państwowy Instytut Badawczy w Katowicach¹⁷), jak i doświadczenie praktyczne. Tym samym standardowy technik kryminalistyki nie wydaje się właściwą osobą do pobierania takich próbek. W związku z tym, jeśli organ nie dysponuje osobami odpowiednio przeszkolonymi w omawianym zakresie, warto rozważyć wezwanie ad hoc uprzednio ustalonej osoby do wykonania tych czynności (art. 15 § 3 k.p.k. w związku z art. 205 § 1 k.p.k.).

W dalszej części artykułu zostanie przedstawiona postulowana metodyka ręcznego pobierania na potrzeby śledcze próbek węgla kamiennego przewożonego

¹⁴ Formalnie brak takiego wymogu (art. 205 § 1 k.p.k. nie obliuguje organu do skorzystania z pomocy specjalistów). Należy jednak unikać pobierania próbek węgla przez osoby nieposiadające przeszkolenia w tym zakresie, gdyż w przeciwnym wypadku wartość dowodowa wyników badań laboratoryjnych uzyskanych z tak pobranych próbek węgla może budzić uzasadnione wątpliwości.

¹⁵ Por. m.in. J. Kasprzak, *Biegły i specjalista przed sądem – wybrane aspekty taktyczne*, Warszawa 2001, s. 15; *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2023, komentarz do art. 205 k.p.k.; *Kodeks postępowania karnego. Tom II: Komentarz do art. 167–296*, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Warszawa 2019, s. 627 i nast.

¹⁶ Zob. wyrok SN z 3 XI 2021 r., sygn. V KK 460/20, LEX nr 3342210.

¹⁷ Kurs obejmuje sześć godzin wykładowych i kosztuje 890 zł (stan na 31 XII 2023 r.). Zob. *Kurs dla probobiorców w zakresie obowiązujących norm technicznych PN i ISO*, Główny Instytut Górnictwa – Centrum Rozwoju Kompetencji, <http://szkolenia.gig.eu/wydarzenie/kurs-dla-probobiorcow-w-zakresie-obowiazujacych-norm-technicznych-pn-i-iso/> [dostęp: 31 XII 2023].

transportem samochodowym. Na początek – jako swoisty lejtmotyw – warto przywołać trafne spostrzeżenie Juty Olszówki oraz Bronisława Paula:

(...) w przypadku węgla, który stanowi materiał o dużym stopniu niejednorodności, wyrażającym się różnorodnością cech fizykochemicznych i petrograficznych, zmiennością składu ziarnowego oraz zawartością substancji mineralnej i wilgoci – właściwe pobieranie próbek i ich przygotowanie jest zadaniem trudnym i odpowiedzialnym. Pobrana z określonej partii węgla próbka powinna swoimi własnościami [właściwościami – przypis K. L.] odpowiadać średnim własnościom badanej partii. Próbka nieprzedstawiająca średnich własności badanej partii w granicach dozwolonego błędu daje wyniki niewłaściwe, prowadzące do błędnych wniosków. Dlatego też próbki powinny być pobierane według pewnych zasad, z dużą starannością, tym bardziej, że na ogół pobierane są jednorazowo bez możliwości ich powtórzenia (...). Dokładność i miarodajność pobranych próbek zależą od tego, czy wszystkie czynności zostały wykonane zgodnie z opracowaną przez Polskie Normy metodyką pracy oraz od sumienności, staranności i kwalifikacji osób zatrudnionych przy pobieraniu i przygotowywaniu próbek¹⁸.

Szacuje się, że wpływ etapu pobierania próbek na całkowity błąd analizy (ang. *total error*)¹⁹ może wynosić nawet 80%²⁰. Pobieranie próbek węgla powinno odbywać się zatem z najwyższą starannością. Węgiel określa się przy tym jako jeden z materiałów najtrudniejszych do opróbowania, a pobranie próbki węgla stanowiącej idealne odwzorowanie badanej partii uznaje się *de facto* za niemożliwe. Stosując się jednak ściśle do metodologii opracowanej przez nauki techniczne, można zminimalizować do akceptowalnego poziomu ryzyko pobrania niereprezentatywnych próbek²¹. Innymi słowy, opróbowanie nie ma na celu precyzyjnego ustalenia parametrów danej partii, lecz ich wiarygodne oszacowanie²² (ustalenie precyzyjnych

¹⁸ J. Olszówka, B. Paul, *Zasady kontroli jakości węgla*, Katowice 1972, s. 68.

¹⁹ Przez błąd całkowity należy rozumieć sumę błędów losowych i systematycznych, poczynając od etapu pobierania próbki, przez jej przygotowanie, kończąc na jej ostatecznej analizie w laboratorium. Wyniki nawet najbardziej starannego opróbowania mogą na każdym z tych etapów zostać obciążone błędem. Zob. W.B. Membrey, *Coal sampling*, w: *The Coal Handbook. Volume 1: Towards Cleaner Coal Supply Chains*, D. Osborne (red.), San Diego 2023, s. 108; *Metodyka dokumentowania złóż kopalin stałych. Część III: Opróbowanie złóż kopalin*, M. Nieć (red.), Kraków 2012, tabela 7.1., s. 91.

²⁰ Z. Qian, *Coal sampling and analysis standards*, London 2014, s. 18, 46; M. Mastelarz, *Dlaczego kluczowym etapem analizy paliwa jest odpowiednie pobranie próbek?*, Instytut Technologii Paliw i Energii, www.itpe.pl/blog/2021/09/08/dlaczego-kluczowym-etapem-analizy-paliwa-jest-odpowiednie-pobranie-probek/ [dostęp: 31 XII 2023]. Aktualnie strona nie jest dostępna (dop. red.).

²¹ Z. Qian, *Coal sampling...*, s. 18.

²² W.B. Membrey, *Coal sampling...*, s. 107.

parametrów danej partii byłoby możliwe wyłącznie po jej całościowym przebadaniu, co z przyczyn techniczno-ekonomicznych nie jest praktykowane).

Przeprowadzona przez autora analiza dostępnych baz danych²³ nie wykazała, aby istniała opublikowana, ściśle kryminalistyczna metodologia pobierania i zabezpieczania próbek węgla kamiennego opracowana na potrzeby procesu karnego. Nie jest to zaskakujące ze względu na niszowy charakter omawianej problematyki. Tym samym zasadne wydaje się wykorzystanie ogólnej metodologii opróbowywania węgla kamiennego wypracowanej w naukach technicznych, z uwzględnieniem dodatkowych wymogów wynikających ze specyfiki postępowania karnego.

Kluczowymi dokumentami regulującymi metodologię pobierania próbek węgla kamiennego w Polsce są dwie Polskie Normy²⁴: PN-ISO 18283:2008 *Węgiel kamienny i koks. Ręczne pobieranie próbek*²⁵ oraz PN-G-04502:2014-11 *Węgiel kamienny i brunatny. Pobieranie i przygotowanie próbek do badań laboratoryjnych. Metody podstawowe*. Bazowanie na tych normach jest zalecane, gdyż harmonizuje z nimi metodologia pracy akredytowanych²⁶ laboratoriów analitycznych działających w Polsce. Normy te opracowano na podstawie teorii statystycznej kontroli jakości, rachunku prawdopodobieństwa oraz teorii błędów²⁷. Z punktu widzenia praktyki druga z wymienionych norm wydaje się istotniejsza, ponieważ stanowi uszczegółowienie pierwszej i krok po kroku opisuje postulowaną metodologię pobierania próbek węgla z poszczególnych lokalizacji (m.in. z przenośnika taśmowego, zwału, wagonu kolejowego oraz samochodu ciężarowego)²⁸.

²³ Google, Google Scholar, Google Books, EBSCO Discovery Service (w ramach dostępu Biblioteki Jagiellońskiej). Hasła wyszukiwania były podawane w języku polskim, angielskim, niemieckim, rosyjskim oraz ukraińskim.

²⁴ Polskie Normy to dokumenty przyjęte na zasadzie konsensu, ustalające zasady, wytyczne lub charakterystyki odnoszące się do różnych rodzajów działalności lub ich wyników i zmierzające do uzyskania optymalnego stopnia uporządkowania w określonym zakresie. Za ich przygotowanie odpowiada Polski Komitet Normalizacyjny. Poszczególne normy oznacza się skrótem PN i dalszą częścią wskazującą na konkretną normę i rok jej wprowadzenia. Zob. *Co to jest PN?*, Polski Komitet Normalizacyjny, <http://www.pkn.pl/polskie-normy/informacje-o-pn/co-jest-pn> [dostęp: 31 XII 2023]; *Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji*.

²⁵ Norma ta jest ścisłym tłumaczeniem anglojęzycznej Normy Międzynarodowej ISO 18283:2006. Aktualna wersja międzynarodowa ISO 18283:2022 jest z 2022 r. (na 31 XII 2023 r. PN-ISO 18283:2008 nie została zaktualizowana).

²⁶ Jedynym organem akredytacyjnym w Polsce jest Polskie Centrum Akredytacji. Działa ono na podstawie przepisów *Ustawy z dnia 13 kwietnia 2016 r. o systemach oceny zgodności i nadzoru rynku*.

²⁷ J. Olszówka, B. Paul, *Zasady kontroli jakości...*, s. 69; W.B. Membrey, *Coal sampling...*, s. 107–109.

²⁸ Normy te są ze sobą spójne. Na temat relacji tych norm zob. szerzej: M. Mastelarz, *Polskie normy dotyczące ręcznego pobierania próbek węgla kamiennego*, Instytut Technologii Paliw i Energii, 9 X 2023 r., <https://itpe.pl/polskie-normy-dotyczace-recznego-pobierania-probek-węgla-kamiennego/> [dostęp: 31 XII 2023].

Analiza przywołanych norm, przeprowadzona w świetle ogólnych reguł kryminalistyki, pozwala na sformułowanie następujących podstawowych wytycznych²⁹ w zakresie prawidłowego opróbowywania dla potrzeb śledczych węgla kamiennego załadowanego na samochód ciężarowy:

- zatrzymany samochód powinien, co do zasady, zostać rozładowany, tj. należy unikać pobierania próbek węgla z załadowanego samochodu. Podstawowe założenie teorii opróbowywania stanowi, że pobranie każdego ziarna opróbowywanej partii jest równie prawdopodobne. W przypadku ręcznego opróbowywania węgla, zwłaszcza znajdującego się w naczepie samochodu ciężarowego, praktycznej realizacji rzeczzonego założenia daleko do ideału³⁰. Trudno bowiem uznać, że prawdopodobieństwo pobrania ziarna z dna naczepy o głębokości ok. 2 m jest takie samo jak ziaren znajdujących się bliżej powierzchni, przy znacznie ograniczonym dostępie do dna. W takich okolicznościach ryzyko pobrania niereprezentatywnej próbki jest dodatkowo potęgowane przez zjawisko segregacji ziaren wynikające z praw fizyki³¹ oraz przez ewentualne oddziaływania atmosferyczne podczas transportu. Aby temu przeciwdziałać, teoria opróbowywania zaleca rozładowanie samochodu i pobranie próbek z powstałej przyzmy. W takich okolicznościach nadal istnieje ryzyko pobrania niereprezentatywnej próbki, ale zostaje ono zminimalizowane³². Co więcej, mechanizm przestępczego działania może polegać

²⁹ Autor tego artykułu nie rości sobie prawa do szczegółowego omówienia prawidłowej metodologii opróbowywania węgla kamiennego, gdyż kwestia ta wymaga odpowiedniego wykształcenia w zakresie nauk technicznych. Autor, z wykształcenia prawnik, stoi na stanowisku, że celem kryminalistycznego kształcenia prawników nie jest przekształcenie ich w quasilekarzy, quasichemików czy quasifizyków – co zasadniczo wymagałoby gruntownego wykształcenia kierunkowego, aby ograniczyć ryzyko formułowania twierdzeń pseudonaukowych – lecz stworzenie swoistego pomostu, który umożliwi praktykowi prawa (sędziemu, prokuratorowi, adwokatowi, radcy prawnemu czy policjantowi) zarówno nawiązywanie rzeczowego dialogu z biegłymi w danej dziedzinie, w tym zadawanie im odpowiednio merytorycznych pytań oraz kontrolowanie udzielanych odpowiedzi, jak i prowadzenie czynności procesowych w sposób ograniczający ryzyko popełnienia błędów niemożliwych do naprawienia (ten aspekt dotyczy głównie organów procesowych, adwokaci oraz radcy prawni powinni natomiast być przygotowani do identyfikowania potencjalnych uchybień w sposobie procedowania organów procesowych i do reagowania na te uchybienia).

³⁰ W literaturze przyjmuje się, że należy unikać ręcznego pobierania próbek. Aby zminimalizować ryzyko błędów, w tym ludzkich, zaleca się – jeśli to możliwe – stosowanie mechanicznego opróbowywania węgla, najlepiej na taśmociągu za pomocą automatycznego próbobiornika. W przypadkach rozważanych w tym artykule opróbowywanie mechaniczne nie jest jednak praktykowane z uwagi na ich specyfikę. Zob. Z. Qian, *Coal sampling...*, s. 29.

³¹ W. Wawrzynkiewicz, L. Róg, K. Hamala, *Dokładność pobierania próbek paliw stałych za pomocą urządzeń mechanicznych*, „Przegląd Górniczy” 2005, t. 61, nr 11, s. 25.

³² PN-ISO 18283:2008, s. 35.

na tym, że „lepszy” węgiel zostanie przykryty „gorszym”. W tym przypadku rozładowanie pojazdu prowadzi do choć częściowego ich wymieszania. Z praktycznego punktu widzenia warto nadto zauważyć, że zgodnie z § 105 ust. 1 *Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy* pracą na wysokości jest praca wykonywana na powierzchni znajdującej się na wysokości co najmniej 1 m nad poziomem ziemi. Wysokość załadowanej naczepy/skrzyni ładunkowej wywrotki przekracza tę wysokość, co oznacza, że pobieranie próbek węgla bezpośrednio z załadowanego samochodu stanowiłoby pracę na wysokości w rozumieniu przywołanych przepisów i wymagałoby stosownego zabezpieczenia.

Jeśli analizowane czynności są przeprowadzane na terenie KWK, to prowadzący je powinien, co do zasady, skonsultować z przedstawicielem kopalni miejsce rozładunku. Miejsce to powinno być pustą, utwardzoną powierzchnią płaską, która uniemożliwia mieszanie się rozładowanego węgla z podłożem. Celowe wydaje się sporządzenie stosownej dokumentacji fotograficznej pojazdu przed jego rozładowaniem, miejsca wybrane go na rozładunek (przed jego dokonaniem) oraz pryzmy węgla powstałej w wyniku rozładunku. Dokumentacja ta może mieć istotne znaczenie na etapie sądowym sprawy, m.in. w przypadku przyjęcia linii obrony polegającej na kwestionowaniu prawidłowości opróbowania. Przed rozładowaniem pojazd powinien zostać kontrolnie zważony, przy czym ważenie kontrolne – jeśli to możliwe – należy przeprowadzić na innej wadze niż ta, na której dokonano pierwotnego ważenia (skoro następuje rozładunek, to jest to ostatni moment na pomiar masy zakwestionowanego pojazdu w dokładnie takim stanie, w jakim opuścił on teren kopalni). Ważenie na innej wadze ma na celu wykluczenie ewentualnego błędu pomiaru spowodowanego uszkodzeniem wagi lub nieuprawnioną ingerencją w jej odczyty;

- na pryzmie węgla powstałej w wyniku rozładowania samochodu należy wyznaczyć równomiernie 32 punkty pobrań, a następnie pobrać z nich 32 tzw. próbki pierwotne. Jeśli to możliwe, miejsca pobrań należy oznaczyć za pomocą znaczników i sfotografować. Próbkę należy pobierać szuflą lub łopatą (narzędzia te powinny mieć szerokość co najmniej trzy razy większą od wymiaru największego ziarna w opróbowywanej partii³³) z dołków pionowo wykopanych w wyznaczonych punktach. Istotne jest, aby dołki miały

³³ PN-ISO 18283:2008, s. 32. Wielkość największego ziarna należy ustalić na podstawie deklarowanego sortymentu, a w razie wątpliwości przyjąć wymiary odpowiednio większe. Minimalna szerokość to 30 mm.

różną głębokość – jednak niemniej niż 0,4 m. Minimalna masa pojedynczej próbki pierwotnej jest związana z wielkością największego ziarna węgla w opróbowywanej partii. Masę próbki pierwotnej (m) oblicza się według następującego wzoru: $m = 0,06 \times D$, gdzie „ D ” to wielkość największego ziarna w badanej partii wyrażona w milimetrach. Jako wielkość największego ziarna w badanej partii należy przyjąć wielkość największego ziarna dla danego sortymentu według normy PN-82/G-97001 *Węgiel kamienny. Sortymenty*. Masa próbki pierwotnej nie może być jednak mniejsza niż 0,5 kg³⁴ (tabela 1).

Tabela 1. Minimalna masa próbki pierwotnej.

Wielkość największego ziarna w opróbowywanej partii (mm)	Minimalna masa próbki pierwotnej (kg)
200,0	12,0
125,0	7,5
80,0	4,8
50,0	3,0
31,5	1,9
20,0	1,2
10,0	0,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: PN-G-04502:2014-11 *Węgiel kamienny i brunatny. Pobieranie i przygotowanie próbek do badań laboratoryjnych. Metody podstawowe*.

Przykładowo, jeśli opróbowywaniu podlega partia znajdującego się w ofercie Polskiej Grupy Górniczej S.A. miału o nazwie handlowej GreenPal Miał Plus, tj. produktu o uziarnieniu 3–20 mm, to każda z 32 próbek pierwotnych powinna mieć masę minimum 1,2 kg. Należy zauważyć, że jest to masa minimalna, a nie maksymalna – istotne jest, aby każda z 32 próbek pierwotnych miała taką samą (lub jak najbardziej zbliżoną) masę. W praktyce przemysłowej próbobiórca, co do zasady, nie prowadzi szczegółowego ważenia próbek pierwotnych i pobierają je orientacyjnie, np. posilając się objętością pobieranych próbek. Dla opróbowywania na cele procesowe, z daleko posuniętej ostrożności, należy zalecić zważenie co najmniej jednej z próbek pierwotnych, aby ustalić jej masę – tj. jeśli próbki pierwotne

³⁴ PN-G-04502:2014-11, s. 11.

pobiera się za pomocą miary szuflki/łopaty (jedna szuflka/łopata = jedna próbka pierwotna), to należałoby przynajmniej jedną taką próbkę zważyć, aby chociaż szacunkowo znać masę pobranych próbek pierwotnych;

- pobrane próbki pierwotne należy następnie połączyć – w ten sposób powstaje tzw. próbka ogólna. Zgodnie z metodologią opisaną w przywołanych Polskich Normach próbka ta podlega dalszym zabiegom, w wyniku których otrzymuje się próbkę laboratoryjną, a z niej – próbkę analityczną. Norma PN-G-04502:2014-11 stanowi, że próbkę laboratoryjną należy przygotować w miarę możliwości bezpośrednio po pobraniu próbki ogólnej³⁵. Wydaje się jednak, że w przypadku opróbowywania partii węgla na potrzeby procesu karnego wskazane jest zakończenie prac zespołu oględzinowego na etapie sporządzenia próbki ogólnej, a następnie jej odpowiednie zabezpieczenie i przesłanie do laboratorium w celu przeprowadzenia stosownych badań w ramach opinii biegłego. W ten sposób zmniejsza się ryzyko ewentualnych błędów podczas czynności koniecznych do przygotowania próbek laboratoryjnych lub analitycznych (tzw. pomniejszanie oraz rozdrabianie³⁶), co jawi się jako szczególnie istotne, skoro zabezpieczony materiał może stanowić niewąlgiczny dowód w sprawie. Postulowane zakończenie prac na etapie otrzymania próbki ogólnej nie wydaje się przy tym nadmiernie uciążliwe z perspektywy logistycznej. W przypadku mialu próbka ogólna powinna ważyć ok. 38,4 kg ($1,2 \text{ kg} \times 32 = 38,4 \text{ kg}$), a w przypadku groszku – ok. 60,8 kg ($1,9 \text{ kg} \times 32 = 60,8 \text{ kg}$). Przekłada się to odpowiednio na dwa oraz trzy worki węgla³⁷. Dla sortymentów grubych (kostka oraz orzech) podejście to wydaje się o tyle trudne do zrealizowania, że próbka ogólna ma zauważalnie większą masę (ok. 153,6 kg w przypadku orzecha oraz ok. 384 kg w przypadku kostki). W takich sytuacjach celowe wydaje się pomniejszenie próbki ogólnej bezpośrednio po jej przygotowaniu. Pomniejszanie to może odbywać się za pomocą specjalnego urządzenia (tzw. rozdzielaczem próbek typu Jones) lub ręcznie (tzw. kwartowanie). Kwartowanie polega na: a) usypaniu stożka węgla (z próbki ogólnej) – węgiel należy sypać na wierzch stożka, aby ziarna zsypywały się równomiernie po jego zboczu

³⁵ Tamże.

³⁶ Norma PN-ISO 18283:2008 stosuje ściśle rozróżnienie terminologiczne pomiędzy podziałem próbki (zgodnie z punktem 3.24 ww. normy jest to „jeden z procesów przygotowywania próbki polegający na jej podziale na reprezentatywne oddzielne porcje”) a rozdrabnianiem próbki (zgodnie z punktem 3.26 ww. normy jest to „jeden z procesów przygotowywania próbki, podczas którego wielkość ziaren jest zmniejszana poprzez kruszenie lub mielenie”).

³⁷ Standardowy worek, w którym w PGG S.A. jest sprzedawany konfekcjonowany węgiel, np. Ekogroszek Karlik, ma pojemność 20 kg.

i aby wierzchołek nie przesunął się na boki; b) rozplaszczaniu stożka; c) podzieleniu rozplaszczanego stożka na cztery równe części; d) połączeniu ze sobą dwóch przeciwległych ćwiartek; e) odrzuceniu jednej z otrzymanych w ten sposób mas – druga stanowi masę docelową. Gdy jest to konieczne, procedura kwartowania powinna zostać powtórzona, aż do uzyskania pożądaney masy próbki. Zalecaną metodą pomniejszania jest metoda mechaniczna, gdyż ogranicza ryzyko błędów ludzkich³⁸. Z perspektywy problematyki niniejszego artykułu należy ponownie zalecić zakończenie prac zespołu oględzinowego na etapie pomniejszania, a przed etapem rozdrabiania i przekazanie próbki w takim stanie do badań (laboratorium rozdrobni węgiel we własnym zakresie). Jeśli prowadzący czynności uzna jednak, że zasadne jest rozdrobnienie próbki na miejscu, to za pomocą specjalnego urządzenia, tzw. kruszarki, należy ją rozdrobnić do ziaren o frakcji 3 mm³⁹. Uzyskana masa może podlegać dalszemu pomniejszaniu według opisanych powyżej zasad, przy czym próbka przekazana do laboratorium powinna mieć masę minimum 2 kg⁴⁰. Na tym etapie prac zespołu oględzinowego należy ponadto rozważyć przeprowadzenie tzw. analizy sitowej, która wydaje się niezbędna w dwóch przypadkach: po pierwsze, gdy podejrzewa się wywóz innego sortymentu niż deklarowany, a po drugie, gdy brak jest w ogóle informacji co do sortymentu zakwestionowanej partii (np. wykryto nielegalny wywóz węgla z terenu KWK X i należy ustalić zarówno klasę, jak i sortyment węgla, który był przedmiotem takiego wywozu). Do celów analizy sitowej można wykorzystać odrzuconą część próbki ogólnej. Analiza ta polega na przesiewaniu badanej partii węgla przez sita o różnych otworach (np. 5 mm, 10 mm, 20 mm, 30 mm, 40 mm itd.), co pozwala na ustalenie klasy ziarnowej badanej próbki, tj. jej sortymentu⁴¹;

- przygotowana próbka powinna następnie zostać zabezpieczona w plastikowym pojemniku lub worku. Jeśli planowane jest przeprowadzanie badań w zakresie wilgoci (w przypadku prowadzenia czynności w kierunku ewentualnego oszustwa klasowego jest to konieczne), to opakowanie powinno być szczelne i wykonane z materiału nieulegającego korozji oraz niezmiennącej właściwości próbki⁴². Do tak pobranej i zabezpieczonej próbki należy

³⁸ PN-G-04502:2014-11, s. 12–13.

³⁹ Można również rozdrabniać ręcznie, za pomocą ubijaków. Nie jest to jednak zalecane.

⁴⁰ PN-G-04502:2014-11, s. 13.

⁴¹ Analizie sitowej jest poświęcona odrębna Polska Norma – PN-ISO 1953:1999 *Węgiel kamienny. Analiza ziarnowa metodą przesiewania*.

⁴² PN-G-04502:2014-11, s. 13–14.

dołączyć metryczkę, na której powinny się znaleźć co najmniej: data pobrania próbki, dane próbobiorcy, masa próbki, typ i sortyment węgla, masa partii, z której pobrano próbkę, a także standardowe dane wpisywane na metryczkę podczas zabezpieczania śladów, tj. oznaczenie organu dokonującego oględzin, przedmiotu oględzin, ich miejsca, numeru śladu oraz podpisy próbobiorcy i przedstawiciela organu prowadzącego czynności⁴³.

Zdjęcie 2. Opróbowywanie węgla kamiennego – zdjęcia poglądowe: pobieranie próbek pierwotnych (A), kwartowanie (B), zestaw sit do analizy sitowej (C).

Źródło: materiały własne (dzięki uprzejmości PGG S.A.).

Pobranie i następujące po nim zabezpieczenie pobranej próbki węgla powinno zostać szczegółowo opisane w protokole oględzin. Należy zalecić jak najbardziej szczegółowy opis przeprowadzonych czynności, aby biegły opiniujący w sprawie mógł *ex post* dokonać kontroli prawidłowości przebiegu opróbowywania. Ze względu na wagę ww. czynności i ich niepowtarzalny charakter należy postulować ponadto pełną rejestrację ich przebiegu za pomocą urządzenia rejestrującego obraz (*vide art. 147 § 1 k.p.k.*). Jeśli taka rejestracja z przyczyn technicznych nie jest możliwa, to należy zapewnić co najmniej dokumentację fotograficzną miejsc pobrania próbek. Czynność ta nie wymaga nadmiernego wysiłku, a w sposób istotny może zarówno chronić prawidłowe opróbowanie przed ewentualnymi późniejszymi zarzutami jego tendencyjności, jak i pozwolić na wykrycie nieprawidłowości na rozpatrywanym etapie, w tym tzw. błędów grubych⁴⁴. Niezależnie od powyższego

⁴³ J. Kasprzak, *Oględziny osoby, miejsca i rzeczy*, w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VIII. Dowody*. Cz. 4, P. Hofmański (red.), Warszawa 2019, s. 5154.

⁴⁴ Błąd gruby zachodzi, gdy różnica pomiędzy wynikiem pomiaru a wartością rzeczywistą jest znaczna. Błędy tego typu są związane, co do zasady, z czynnikiem ludzkim (brak wymaganych umiejętności u dokonującego pomiaru, błędy przy zapisywaniu wyników itd.). Błąd ten można określić mianem błędu rażącego.

należy zadbać, aby w protokole zostały zawarte informacje dotyczące stanu (wyglądu) załadunku samochodu przed jego rozładowaniem (tj. czy widoczna powierzchnia załadowanego węgla była mokra, czy samochód przeciekał itp.), warunków atmosferycznych panujących podczas przeprowadzania oględzin, a także wizualnego stanu rozładowanego surowca. Kwestie te mogą zostać precyzyjnie opisane po zasięgnięciu opinii próbobiorców, którzy z założenia powinni posługiwać się fachową terminologią. Zapewnia ona – jak słusznie zauważa Józef Gurgul – komunikatywność protokołu, która jawi się jako szczególnie ważna m.in. dla biegłego mogącego opiniować w sprawie na dalszym etapie⁴⁵. W szczególności warto zauważyć, że informacje zawarte w protokole mogą się okazać istotne dla ewentualnych wyliczeń biegłego ukierunkowanych na ustalenie, czy dana partia węgla mogła zmienić swoje właściwości podczas transportu (dotyczy to głównie sytuacji, gdy transport węgla został zatrzymany po upływie pewnego czasu od jego załadunku, jednak należy liczyć się z możliwością, że taki zarzut pojawi się również w przypadku pobrania próbek niedługo po załadowaniu, tj. jeszcze na terenie danej KWK)⁴⁶. Zgodnie z wymaganiami art. 205 § 3 k.p.k. w protokole należy obligatoryjnie zawrzeć także dane osobowe próbobiorców. Jeśli było ich co najmniej dwóch lub jeśli próbobiorcy pomagali specjalista-funkcjonariusz organu ścigania (lub sam kierujący czynnościami organ, np. prokurator, czego nie można wykluczyć), to w protokole powinno znaleźć się szczegółowe opisanie podziału ról tych osób w czynnościach związanych z poborem próbek (np. X – pobór próbek pierwotnych nr 1–16; Y – pobór próbek pierwotnych nr 16–32; Z – przytrzymywanie worka podczas zabezpieczania próbki ogólnej). Dane te, jak słusznie zauważa się w piśmiennictwie, mogą następnie posłużyć do dotarcia do osób, które w razie wątpliwości co do prawidłowości dokonanego opróbowania mogą zostać przesłuchane w charakterze świadków (vide art. 205 § 3 k.p.k.)⁴⁷. O ile doświadczenie życiowe oraz wiedza o ludzkiej pamięci⁴⁸ uczą,

⁴⁵ J. Gurgul, *Instytucja specjalisty w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 11–12, s. 121. Warto również zwrócić uwagę na trafne zapatrywanie Sądu Apelacyjnego w Lublinie odnośnie do znaczenia należytego pobrania i odpowiedniego zabezpieczenia materiału dowodowego w perspektywie jakości późniejszej opinii biegłego. Zostało ono wyrażone w wyroku tego sądu z 29 IX 1998 r., sygn. II AKA 142/97, LEX nr 37066 (rozważania przedmiotowego orzeczenia dotyczą bezpośrednio ekspertyzy osmologicznej, ale należy stanąć na stanowisku, że w analizowanym zakresie zachodzi pełna analogia).

⁴⁶ Tego rodzaju ustalenia wymagają każdorazowo szczegółowej analizy m.in. trasy danego transportu oraz warunków atmosferycznych panujących w jego trakcie i w sposób ścisły należą do kompetencji biegłych.

⁴⁷ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I: Art. 1–424*, D. Świecki (red.), Warszawa 2024, s. 753.

⁴⁸ Błędy pamięci dotyczące danych wspomnień – ogólnie rzecz ujmując – z biegiem czasu wzrastają. Są one wpisane w naturę ludzkiego postrzegania i pamięci, która – jak wskazują liczne badania – stopniowo staje się coraz bardziej podatna na różne zakłamania. Pod wpływem czasu pewna część materiału ulega zapomnieniu, a pojawiające się luki są często niejako automatycznie i nieświadomie uzupełniane bądź

że osoby te po upływie pewnego czasu od rozpatrywanych czynności mogą nie pamiętać ich szczegółów (co więcej – jeżeli twierdzą, że szczegóły te pamiętają, to do tego rodzaju zeznań należy podejść z dużą dozą ostrożności), o tyle podczas przesłuchania powinno się dążyć co najmniej do ustalenia, czy osoby te były zaznajomione z prawidłową metodyką opróbowywania. Wydaje się to – jak już wskazano – podstawowym zabezpieczeniem prawidłowego przebiegu tej czynności⁴⁹.

Równocześnie należy uznać, że w świetle aktualnego stanu prawnego naruszenie właściwej metodologii opróbowywania węgla nie skutkuje pozbawieniem wartości dowodowej tak pobranej próbki (i jej następczej analizy laboratoryjnej) *per se*. Innymi słowy, brak jest automatyzmu pomiędzy wadliwym pobraniem próbek a wykluczeniem uzyskanych w jej następstwie wyników badań laboratoryjnych z materiału dowodowego zgromadzonego w danej sprawie. Wszelkie uchybienia wykryte w przebiegu opróbowywania powinny zostać – w świetle dyrektyw art. 7 k.p.k. – każdorazowo wnikliwie przeanalizowane przez organ prowadzący daną sprawę oraz uwzględnione przy ocenie wartości dowodowej wyników końcowego badania laboratoryjnego węgla. W tym zakresie zasadne wydaje się zasięgnięcie opinii biegłego w celu weryfikacji prawidłowości przebiegu pobierania próbek, skali ewentualnych uchybień wówczas popełnionych oraz ich potencjalnego wpływu na otrzymany wynik badań laboratoryjnych⁵⁰. Warto zauważyć, że analogiczne poglądy judykatura wyrażała dotychczas w kwestii skutków uchybień, które zaistniały podczas czynności procesowej okazała⁵¹, a brak jest uzasadnionych podstaw do różnicowania tych sytuacji.

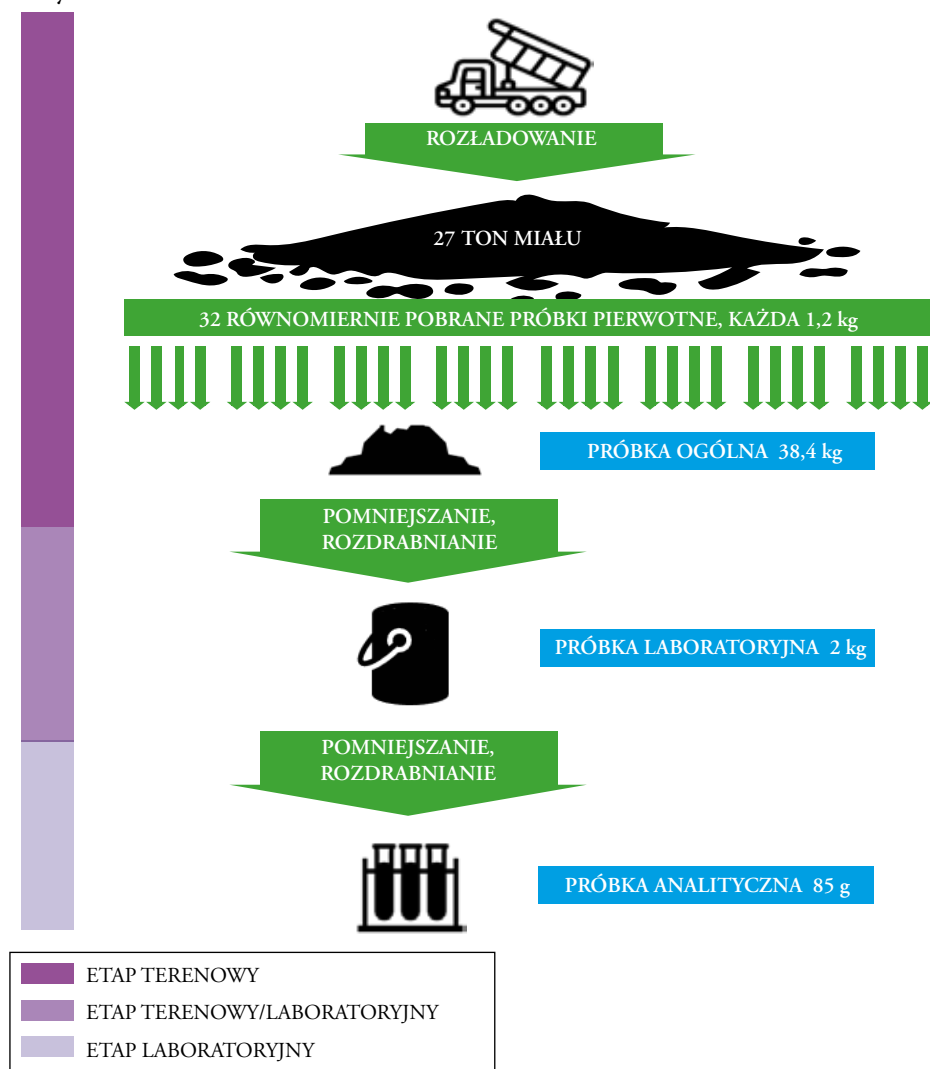
reinterpretowane poprzez połączenie „starych” wspomnień z informacjami zaczerpniętymi w okresie późniejszym, z mediów lub od organu procesowego (ang. *post-event information effect*), z oczekiwaniami czy też z tym, co z biegiem czasu wydaje się danej osobie spójne, logiczne i racjonalne. Zob. K. Leśniewski, M. Zubańska, *O rozpoznaniu przez świadka naocznego raz jeszcze. Studium przypadku niedoskiej pomocy sądowej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 57, s. 386. <https://doi.org/10.31648/sp.7895>.

⁴⁹ Kluczowe jest ustalenie – na tyle, na ile to możliwe – czy osoby te знаły omawianą metodykę już w czasie pobierania próbek, a nie w chwili przesłuchania. Nie można bowiem wykluczyć, że dana osoba dopiero przed przesłuchaniem przeszła szkolenie w tym zakresie. Podczas przesłuchania należy zatem zadać pytania m.in. odnośnie do kwestii takich jak: gdzie, kiedy oraz w jakich okolicznościach przesłuchiwana osoba nabyła tę wiedzę.

⁵⁰ Analogiczna opinia może zostać zasięgnięta w przypadku wątpliwości co do prawidłowości przechowywania pobranych próbek lub przestrzegania prawidłowej metodologii podczas badań laboratoryjnych. W przypadku uzasadnionych wątpliwości co do rzetelności pracy laboratorium wykonującego badania pierwszeństwo powinno mieć jednak przeprowadzenie niezależnych badań w innej jednostce – oczywiście pod warunkiem, że część materiału dowodowego będzie nadal zachowana w formie zdanej do takich badań.

⁵¹ Przykładowo, Sąd Najwyższy wskazał, że „brak spełnienia wszystkich warunków, jakie powinny zostać zapewnione przy okazaniu, nie musi prowadzić do dyskwalifikacji wartości dowodowej tej czynności procesowej”. Zob. wyrok SN z 18 VII 2013 r., sygn. III KK 92/13, OSNKW 2013, nr 11, poz. 98, wraz z głosem J. Wójcikiewicza, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 lipca 2019 r.*

Etapy badania jakości węgla na potrzeby śledcze zostały przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1. Proces badania jakości węgla – etapy (przez etap terenowy należy rozumieć fazę oględzin).

Źródło: opracowanie własne.

III KK 92/13 [tytuł przywołanej glosy zawiera omyłkę pisarską – prawidłowa data wydania orzeczenia to 18 lipca 2013 r. – dop. K. L.], „Palestra” 2014, nr 3–4, s. 204–208. Zob. także: wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej: SA) w Katowicach z 26 X 2012 r., sygn. II AKa 415/12, LEX nr 1285048 oraz wyrok SA we Wrocławiu z 30 XII 2014 r., sygn. II AKa 399/14, LEX nr 1657128.

Jak już wskazano, odpowiednio pobrana i zabezpieczona próbka węgla powinna bez zbędnej zwłoki zostać skierowana do wybranego laboratorium w celu przeprowadzenia interesujących organ badań. Podstawowymi parametrami, które należy ustalić w przypadku podejrzenia oszustwa klasowego, są: zawartość wilgoci (symbol „ $W_t^{r\prime}$ ” – wilgoć całkowita w stanie roboczym), zawartość popiołu (symbol „ $A^{r\prime}$ ” – popiół w stanie roboczym), zawartość siarki (symbol „ $S_t^{r\prime}$ ” – siarka całkowita w stanie roboczym), a także wartość opałowa (symbol „ $Q_i^{r\prime}$ ” – wartość opałowa w stanie roboczym; wartość ta stanowi kluczowy parametr w analizowanym kontekście i może być wyznaczana na podstawie wyników analizy pozostałych parametrów węgla oraz odpowiednich zależności obliczeniowych)⁵². Badanie próbek węgla należy bezspornie do wiadomości specjalnych, a zatem – zgodnie z treścią art. 193 § 1 k.p.k. – wymaga zasięgnięcia opinii biegłego. Celowe wydaje się przy tym zasięganie nie tyle opinii biegłego, ile stosownego instytutu czy laboratorium (vide art. 193 § 2 k.p.k.), gdyż przeprowadzenie takich badań wymaga posiadania specjalistycznej aparatury. Należy zalecić korzystanie, jeśli tylko to możliwe, z podmiotów mających akredytację Polskiego Centrum Akredytacji do wykonywania określonego typu badań⁵³. Jednostkami mającymi akredytację do

⁵² Warto zaznaczyć, że norma PN-G-04502:2014-11 zakłada niepewność pobierania próbek do badań laboratoryjnych do $\pm 2\%$ (dla popiołu). Oznacza to, że dla konkretnej partii węgla wynik oznaczenia zawartości popiołu może mieścić się w przedziale szerokości 4% i jest to spowodowane wyłącznie naturalną niejednorodnością rozważanego surowca. Ze znanych autorowi wyników badań przeprowadzonych w Głównym Instytucie Górnictwa – Państwowym Instytucie Badawczym w Katowicach wynika, że na 1% zawartości popiołu w węglu energetycznym przypada ok. 300 kJ/kg wartości opałowej. W konsekwencji można przyjąć, że wynik oznaczenia wartości opałowej dla próbki pobranej z konkretnej partii węgla może mieścić się w przedziale o szerokości 1200 kJ/kg. Okoliczność ta ma istotne przełożenie na rozważania zawarte w niniejszym artykule. Oznacza bowiem, że różnica pomiędzy klasą węgla (wartością opałową) „na fakturze” a wartością ustaloną w wyniku badań laboratoryjnych próbki pobranej z tej partii węgla musi być większa niż wskazane powyżej wartości, aby w ogóle zasadnie rozważać ewentualne oszustwo jakościowe. Należy zatem uznać, że różnica rzędu np. 900 kJ/kg (tj. < 1000 kJ/kg) powinna prowadzić do umorzenia lub niewszczywania postępowania (vide art. 5 § 2 k.p.k.). Z kolei przy różnicach mniejszych niż dwie klasy (lecz większych niż 1000 kJ/kg, tj. 1001–2000 kJ/kg) przed podjęciem ostatecznej decyzji odnośnie do dalszego losu postępowania celowe wydaje się zasięgnięcie szczegółowej opinii biegłego oraz wnikliwe przeanalizowanie in concreto pozostałych dowodów zgromadzonych w sprawie.

⁵³ Zob. D. Wilk, *Nowoczesne metody fizykochemii kryminalistycznej w procesie karnym. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2018, s. 212–213. Zob. także: wyrok SA w Warszawie z 22 V 2023 r., sygn. II AKa 92/23, LEX nr 3581607. Trafnie stwierdzono w nim, że „specjalistyczną jest taka instytucja, w której profilu działalności mieści się wykonywanie ekspertyz, co zostało potwierdzone przez właściwe organy państwowe i jest przez nie na bieżąco nadzorowane. Pozwala to zaliczyć do instytucji specjalistycznych także prywatne podmioty gospodarcze, o ile posiadają własną wyspecjalizowaną kadrę o potwierdzonych przez organy państwowe kompetencjach, wykonują badania we własnych laboratoriach, które zostały poddane procedurze certyfikacji, a kierownik jednostki ma przygotowanie w zakresie nauk sądowych, aby wyznaczyć do wykonania opinii kompetentną osobę”.

przeprowadzania badań w zakresie wartości opałowej węgla są np. Główny Instytut Górnictwa – Państwowy Instytut Badawczy w Katowicach, Instytut Technologii Paliw i Energii w Zabrze oraz Centralne Laboratorium Pomiarowo-Badawcze Sp. z o.o. w Jastrzębiu-Zdroju.

Finalnie należy wskazać, że nawet najbardziej modelowo przeprowadzone opróbowanie danego transportu węgla pozwala jedynie na uzyskanie materiału dowodowego odnoszącego się bezpośrednio do tego konkretnego transportu. Z kolei analizowane mechanizmy działania przestępczego, co do zasady, nie są zachowaniami jednorazowymi, lecz są wielokrotnie powtarzane. Dotychczasowa praktyka śledcza wskazuje, że przypisanie przestępstwa w szerszym zakresie niż tylko wywóz, w trakcie którego doszło do zatrzymania, wymaga wzmożonej aktywności organu prowadzącego postępowanie (szeroko zakrojone, a zarazem sprawne zabezpieczanie potencjalnego materiału dowodowego, m.in. dokumentów handlowych, listów przewozowych, bilingów), a ponadto gotowości do skrupulatnej, opartej na zasadach logiki formalnej analizy materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie. Przykładem tego typu rozumowania może być fragment uzasadnienia zawarty w wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach, Ośrodek Zamiejscowy w Rybniku z 9 sierpnia 2016 r.:

(...) Oficjalnie KWK (...) w okresie objętym zarzutami w swojej ofercie posiadała miał węglowy w klasie „19” zatem o wartości energetycznej od 19.000 do 19.999 kJ/kg. Nie posiadała w ofercie miałów w klasie „22” oraz „23” zatem oficjalnie nie mogła takiego miału ani produkować, ani sprzedawać. Z wiarygodnych – zdaniem sądu – zeznań przesłuchanych na tę okoliczność przedstawicieli (...) – K. oraz Z. G. (2), wynika, że na skutek dostarczenia spółce (...) miałów w klasie energetycznej „22” i „23” zamiast miału o parametrach wynikających ze złożonych zamówień, (...) poniosła wymierną szkodę, wyliczoną w sposób opisany na stronie 9 uzasadnienia. Oskarżony wiedział, jakie parametry winien posiadać miał węglowy, odsprzedawany spółce (...), a następnie sprzedawany przez (...) poszczególnym elektrociepłowniom⁵⁴. Przecież to oskarżony w imieniu spółki (...) zawarł umowę nr (...) z dnia 10.01.2003 r. o współpracy obu tych podmiotów (...). Jak wskazano wyżej, ustalenia dotyczące parametrów węgla, który miał być dostarczany przez (...) dla konkretnych elektrociepłowni – zgodnie z § 2 umowy określały tzw. warunki szczegółowe. Chcąc więc wywiązać się z tych ustaleń, oskarżony musiał zadbać o to, by każdorazowo węgiel sprzedawany spółce (...) i dalej odsprzedawany

⁵⁴ W odniesieniu do powyższego warto zaznaczyć, że piece stosowane w energetyce zawodowej i ciepłownictwie są, co do zasady, przystosowane do określonych parametrów jakościowych węgla. Nawet jeżeli piec nie ulegnie awarii, spalanie węgla niespełniającego parametrów wymaganych dla danego urządzenia może skutkować obniżeniem jego wydajności.

przez (...) konkretnej elektrociepłowni posiadał parametry wymagane przez daną elektrociepłownię, będącą końcowym odbiorcą węgla. Normalnie, aby uczynić zadość wymaganiom konkretnej elektrociepłowni, a tym samym ustaleniom owych warunków szczegółowych oskarżony winien złożyć zamówienie sam lub nakazać to podległym sobie pracownikom w tej kopalni, która w swojej ofercie posiadała węgiel o wymaganych przez odbiorcę końcowego parametrach. Nasuwa się pytanie, dlaczego tak nie postąpił, nie wyszukał kopalni, która taki węgiel miała w swojej ofercie, lecz zamówienia na węgiel o parametrach dużo niższych od wymaganych przez poszczególne elektrociepłownie nakazał złożyć w KWK (...), która w owym czasie oficjalnie węgla o takich parametrach nie posiadała. Jest oczywiste, że kupując węgiel energetyczny w klasie „19” zatem dużo gorszy niż określony dla poszczególnych elektrociepłowni ryzykował zerwaniem współpracy przez spółkę (...). Dlaczego mimo to polecił składać zamówienia na oferowany przez KWK (...) węgiel w klasie „19”? Odpowiedź może być tylko jedna. Otóż musiał wiedzieć, że zamawiając węgiel w klasie energetycznej „19” otrzyma węgiel znacznie lepszej jakości, taki który będzie odpowiadać ustaleniom zawartym w warunkach szczegółowych. Mało tego, zamawiając oferowany przez KWK (...) węgiel w klasie „19” płacił cenę zgodną z cennikiem przewidzianym dla tej klasy węgla, mimo iż faktycznie otrzymywał węgiel o znacznie lepszych parametrach, za który normalnie musiałby zapłacić wyższą cenę. O tym, że oskarżony wiedział, że w następstwie realizacji zamówień na węgiel o parametrach 19/25/08, na kopalni (...) załadowany na wagony zostanie węgiel o znacznie lepszych parametrach wynika zresztą z jego własnych wyjaśnień, gdzie przyznał, że wiedział, iż zamawiany miał węglowy w klasie „19” faktycznie będzie w klasie wyższej (...). Jakkolwiek sąd w przypadku transakcji ujętych w a/o ostatecznie wykluczył dosypywanie flotokoncentratu do przerostu w celu podwyższenia jego kaloryczności, niemniej zeznania ww. świadków potwierdzają przyjęte założenie, iż dlatego składano zamówienia na węgiel w klasie „19” bo wiadomo było, że faktyczne parametry dostarczonego przez KWK (...) węgla dla spółki (...) będą dużo lepsze. Żeby móc się dowiedzieć, o ile dokładnie lepsze, pracownicy spółki otrzymywali przygotowane dla nich na tej kopalni zaplombowane próbki węgla, które zawozili do badań laboratoryjnych, co wykazano wcześniej. Za niedorzeczne sąd uznał twierdzenie oskarżonego, że wiedział, iż otrzymany węgiel będzie w klasie wyższej niż zamówiony, bo... wszystkim taki węgiel był sprzedawany. Gdyby tak było, ów proceder wyszedłby na jaw znacznie wcześniej⁵⁵.

⁵⁵ Wyrok SO w Gliwicach Ośrodka Zamiejscowego w Rybniku z 9 VIII 2016 r., sygn. V K 12/15, LEX nr 2322408.

Warto zapoznać się także z argumentacją Sądu Apelacyjnego w Katowicach zawartą w wyroku z 13 czerwca 2013 r.:

Głównym odbiorcą węgla od oskarżonego była (...) Sp. z o.o., która z kolei odsprzedawała go Przedsiębiorstwu (...) w K. Realizacja dostaw miału węglowego zamawianego przez oskarżonego w praktyce sprowadzała się do tego, że węgiel ten był ładowany na wagony i kolejną dostarczany bezpośrednio z kopalni do K. Kolejne podmioty gospodarcze wystawiały natomiast faktury dokumentujące sprzedaż węgla, tj. KWK (...) na rzecz A. C., oskarżony na rzecz (...) Sp. z o.o., a ta ostatnia spółka na rzecz (...) w K. Charakterystyczne było to, że w fakturach otrzymywanych przez oskarżonego była wykazywana kaloryczność zakupywanego miału węglowego (19 - 21 kJ/kg) [omylka w oryginale, powinno być MJ/kg – dop. K. L.], ale już w wystawianych przez niego na rzecz (...) takiej informacji już nie było. Z uwagi na przeznaczenie miału (...) był zainteresowany nabywaniem miału węglowego o wyższej kaloryczności, tj. rzędu 23 - 25 MJ/kg. Węgiel o gorszych parametrach powodował awarie w systemie grzewczym, a także nie dawał odpowiedniego ciepła. Z tego też powodu w zawartej pomiędzy (...) Składy (...) w K. a (...) Sp. z o.o. umowie określona została odpowiednia kaloryczność węgla, który miał być przedmiotem dostaw (umowa stanowi dowód w tej sprawie). Przesłuchany w toku postępowania prezes spółki z o.o. (...) Składy (...) w K. M. W. potwierdził, że jego firma była zainteresowana wyłącznie nabywaniem węgla o wyższej kaloryczności. Z kolei pracownicy spółki (...), tj. S. W. i S. B. zeznali, iż w celu właściwej realizacji umowy z (...) w K. zmuszeni byli kupować miął węglowy o kaloryczności minimum 23 MJ/kg. Potwierdzali też, że z tego powodu ze swoimi dostawcami m.in. firmą (...), którą prowadził oskarżony, uzgadniali dostawy węgla o takich właśnie parametrach. Zatem oczywistym wydaje się być, że (...) sp. z o. o. nie była zainteresowana nabywaniem węgla o kaloryczności 19 MJ/kg lub 21 MJ/kg. Jednocześnie bezsporne w przedmiotowej sprawie było to, że w KWK (...) został zorganizowany przestępczy proceder wyłudzenia miału węglowego. Grupa osób z kierownictwa kopalni (skazanych prawomocnym wyrokiem) weszła w porozumienie z niektórymi kontrahentami. Umożliwiała im składanie zamówień na zakup miału węgla o niższej jakości, za który płacili cenę zgodnie z taryfikatorem, ale w zamian za korzyść majątkową, przekazywała im węgiel o wyższych parametrach (...). W oparciu o całokształt przytoczonych wyżej faktów sąd pierwszej instancji wyciągnął wnioski, którym nie sposób odmówić logiki. Skoro A. C. mógł odsprzedawać swoim odbiorcom węgiel jedynie o lepszych parametrach to taki właśnie powinien był otrzymywać z kopalni. Jeżeli zatem realizował dostawy do (...) to zgodnie z umową dostarczał miął węglowy o parametrach nie mniejszych niż 23 MJ/kg. Zatem logika podpowiada, że taki właśnie węgiel otrzymywał od swojego dostawcy,

mimo składania formalnych zamówień i zapłaty za węgiel o kaloryczności 19 - 21 MJ/kg. Było to możliwe, gdyż uczestniczył w realizacji przestępczego procederu, o którym wspomniano wcześniej. Dokonując ustaleń w taki sposób nie trzeba było wykazywać, że próbki pobierane do badań laboratoryjnych (...) w K. nie były podmieniane, na co wskazywał skarżący. W wyniku tych badań nie zakwestionowano jakości dostarczonego węgla, co tylko dodatkowo uwiarygadnia inne dowody obciążające oskarżonego. Inaczej byłoby, gdyby testy laboratoryjne wskazały na niższą jakość węgla dostarczanego przez oskarżonego. Wówczas byłby to istotny dowód przeczący winie oskarżonego, ale taka sytuacja w okresie od 27 lipca 2005 roku nie miała miejsca. Ta okoliczność tłumaczy jednocześnie przyjęty w akcie oskarżenia czasokres, który pozwala przyjąć, że od tej daty oskarżony z całą pewnością dostarczał węgiel o wyższych parametrach niż sam zamawiał na kopalni (...). Argumenty zawarte w apelacji obrońcy nie są w stanie tego łańcucha poszlak obalić, gdyż tworzy on spójną, zwartą i logiczną całość, wykluczającą inną wersję wydarzeń. Z całą pewnością nie są nimi twierdzenia, że oskarżony nie był obecny przy załadunku węgla na wagony, jak również nie otrzymywał wyników badań jego próbek z kopalnianego laboratorium, a w związku z tym nie mógł wiedzieć co ostatecznie kopalnia sprzedała⁵⁶.

Podejście śledcze odzwierciedlone w przytoczonych fragmentach orzeczeń przedstawiono schematycznie na rysunku 2.

⁵⁶ Wyrok SA w Katowicach z 13 VI 2013 r., sygn. II AKa 150/13, LEX nr 1349896.

Rysunek 2. Przykładowy schemat wybranych czynności śledczych dla mechanizmu „jakościowego” w przypadku nieujęcia sprawców in flagranti lub podejrzenia, że ujawnione zdarzenie stanowi jedynie część szerszego procederu. Należy zaznaczyć, że dokumentacja będąca w posiadaniu podejrzewanego podmiotu powinna, co do zasady, zostać zabezpieczona w trybie art. 217 oraz art. 219–220 k.p.k. (tj. wezwanie do wydania rzeczy połączone z następującym

po nim przeszukaniem). Istotne jest przy tym, aby bezpośrednio po tych czynnościach (lub równolegle do nich) zabezpieczyć także dokumentację będącą w posiadaniu pozostałych podmiotów wskazanych na rysunku 2 w celu zminimalizowania ryzyka potencjalnego matactwa. Dokumentację pochodzącą z różnych źródeł należy następnie poddać krzyżowej analizie poprzez wzajemne zestawienie i weryfikację poszczególnych informacji. Podana kolejność pozyskiwania dokumentacji ma charakter poglądowy, a rzeczywista sekwencja powinna być uzależniona od okoliczności konkretnej sprawy.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i wnioski

Sprawne prowadzenie czynności wykrywczo-dowodowych w sprawach dotyczących przestępczości na szkodę spółek węglowych, w tym przestępczości dotyczącej bezpośrednio węgla kamiennego, wymaga, co do zasady, posiadania przez osoby, które są za te czynności odpowiedzialne, należytego rozeznania w szeroko pojętej specyfice górniczej. Takie rozeznanie – będące w istocie specjalizacją branżową funkcjonariusza według terminologii zaproponowanej przez Tadeusza Hanauska⁵⁷ – jawi się jako szczególnie pomocne zarówno w typowaniu źródeł informacji o potencjalnej istotności dla danej sprawy, jak i w należyтым obcowaniu z nimi. Jak bowiem zasadnie podnoszą Mariusz Kulicki, Violetta Kwiatkowska-Wójcikiewicz oraz Leszek Stęпка: (...) *aby nie przeoczyć śladu, rozumieć jego wymowę i umieć dowodzić na podstawie śladów, trzeba orientować się, jakie ślady powstają w związku z określonymi działaniami, gdzie mogą one występować, na jakie działania wskazują*

⁵⁷ Hanausek pisał o celowości wyspecjalizowania procesów wykrywczych, wskazując, że rozwój pracy wykrywczej musi uwzględniać także potrzebę wyspecjalizowania tej pracy. Słusznie podkreślał, że specjalizacja powoduje zwiększenie efektywności danych działań. W swoich rozważaniach wyróżnił kryterium obiektowe, które opisywał jako polegające na: „(...) selektywnym zacieśnianiu działalności wykrywczej do określonego obiektu bądź obiektów przeznaczenia społecznego, np. fabryk, zakładów. Ponieważ prócz oczywistego wyróżnika terenowego (obiekt wszak znajduje się na określonym terenie) występuje tu ponadto także pewne zacieśnienie środowiskowe związane z faktem, iż w określonym obiekcie z reguły występuje względnie stałe środowisko, kryterium to bardzo ogranicza działalność wykrywczą (...). Z uwagi na liczebność kadr organów wykrywczych (...), w typowej pracy wykrywczej pionu kryminalnego kryterium to nie bywa stosowane. Wykazuje ono jednak szereg zalet i zasługuje na bliższą uwagę”. Komentując powyższe, należy wskazać na celowość nie tyle specjalizacji obiektowej „całego” organu, ile konkretnych funkcjonariuszy. Hanausek wyróżnił również kryterium branżowe, o którym pisał: „(...) zastosowanie kryterium branżowego w ramach specjalizacji wykrywczej polega na zacieśnianiu procesu wykrywczego do określonej sfery działalności społecznej, przede wszystkim wytwórczej lub usługowej. Od kryterium obiektowego i terenowego różni je ukierunkowanie specjalizacji na merytorycznie bliskie sobie obiekty działalności społecznej usytuowane równorzędnie bądź w hierarchicznym podporządkowaniu”. Zob. T. Hanausek, *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania. Część II. Proces wykrywczy*, Warszawa 1987, s. 40–44.

określone ślady i jakie dalsze ślady mogą towarzyszyć śladom już ujawnionym⁵⁸. Odpowiednie rozeznanie w tym zakresie niewątpliwie minimalizuje również ryzyko ewentualnych przeoczeń lub uchybień podczas wykonywania poszczególnych czynności procesowych (np. niewłaściwe opróbowanie – w ramach oględzin – zatrzymanego transportu węgla może skutkować niemiarodajnością otrzymanych następnie wyników badań laboratoryjnych, a tym samym ich wątpliwą wartością dowodową). Wydaje się ono także nie do przecenienia w kontekście dokonywania oceny zeznań (wyjaśnień) czy też identyfikacji okoliczności uzasadniających zasięgnięcie opinii biegłego, a także określenia przedmiotu i zakresu zlecanej ekspertyzy⁵⁹. Mając powyższe na uwadze, należy postulować, aby komórki organów ścigania, które obejmują swą właściwością zakłady górnicze, dysponowały funkcjonariuszami odpowiednio zaznajomionymi z rozpatrywaną problematyką, tj. z jej podstawowymi zagadnieniami. Od przedstawicieli organów ścigania nie można wymagać, co oczywiste, przygotowania merytorycznego na poziomie właściwym dla osób mających wykształcenie branżowe czy też biegłych danej specjalności, trzeba jednak dążyć do tego, aby funkcjonariusz odpowiedzialny za „sprawy górnicze” miał wiedzę pozwalającą mu na efektywną interakcję z tymi osobami. Wiedzę taką może on nabyć m.in. dzięki stosownej praktyce lub udziałowi w odpowiednich szkoleniach. Wydaje się, że nie jest to postulat nad wyraz wygórowany, zwłaszcza jeśli się zważy, że PGG S.A. jest największym podmiotem gospodarczym – pod względem liczby zatrudnianych pracowników – na obszarze województwa śląskiego, a poszczególne kopalnie wchodzące w skład spółki stanowią newralgiczne zakłady przemysłowe w miejscowościach, na których terenie są ulokowane⁶⁰.

⁵⁸ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009, s. 365.

⁵⁹ Jak słusznie zauważa Tadeusz Widła, „(...) podjęcie decyzji o zasięgnięciu opinii biegłego łączy się z koniecznością rozstrzygnięcia wielu dylematów, które najogólniej podzielić można na dwie grupy [jest to raczej błąd redakcyjny i należy przyjąć, że Widła miał na myśli trzy grupy – przypis K. L.]: dotyczące zasadności przeprowadzenia tej czynności, dotyczące wyboru wykonawcy ekspertyzy, dotyczące realizacji tej czynności”. Zob. T. Widła, *Aprioryczna ocena dowodu z opinii biegłych*, w: *Nauka wobec prawdy sądowej: księga pamiątkowa ku czci profesora Zdzisława Kęgla*, R. Jaworski, M. Szostak (red.), Wrocław 2005, s. 605.

⁶⁰ Zob. J. Frankowski, J. Mazurkiewicz, *Województwo śląskie w punkcie zwrotnym transformacji*, IBS Research Report 02/2020, Instytut Badań Strukturalnych, http://ibs.org.pl/app/uploads/2021/02/IBS_Research_Report_02_2020.pdf [dostęp: 1 VIII 2024]. Rozprawa doktorska, na której został oparty niniejszy artykuł, dotyczy bezpośrednio przestępczości na szkodę PGG S.A. Analogiczną prawidłowość można jednak dostrzec również w odniesieniu do kopalń należących do innych podmiotów, a w konsekwencji sformułować podobne wnioski.

Bibliografia

- Gurgul J., *Instytucja specjalisty w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 11–12, s. 113–126.
- Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania. Część I. Pojęcie i przedmiot wykrywania sprawców przestępstw*, Warszawa 1978.
- Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania. Część II. Proces wykrywczy*, Warszawa 1987.
- Kasprzak J., *Biegły i specjalista przed sądem – wybrane aspekty taktyczne*, Warszawa 2001.
- Kasprzak J., *Oględziny osoby, miejsca i rzeczy*, w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VIII. Dowody*. Cz. 4, P. Hofmański (red.), Warszawa 2019.
- Kielierz A., Porzerzyńska-Antonik M., *Węgiel w energetyce zawodowej i ciepłownictwie – stan obecny i perspektywy*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN” 2019, nr 108, s. 39–50. <https://www.doi.org/10.24425/znigsme.2019.128676>.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, J. Skorupka (red.), Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I: Art. 1–424*, D. Świecki (red.), Warszawa 2024.
- Kodeks postępowania karnego. Tom II: Komentarz do art. 167–296*, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Warszawa 2019.
- Kryminalistyka. Przewodnik*, D. Wilk (red.), Toruń 2013.
- Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stępka L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009.
- Leśniewski K., Zubańska M., *O rozpoznaniu przez świadka naocznego raz jeszcze. Studium przypadku niedoszłej pomyłki sądowej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 57, s. 375–390. <https://doi.org/10.31648/sp.7895>.
- Membrey W.B., *Coal sampling*, w: *The Coal Handbook. Volume 1: Towards Cleaner Coal Supply Chains*, D. Osborne (red.), San Diego 2023.
- Metodyka dokumentowania złóż kopalin stałych. Część III: Opróbowanie złóż kopalin*, M. Nieć (red.), Kraków 2012.
- Olszówka J., Paul B., *Zasady kontroli jakości węgla*, Katowice 1972.
- Rybak A., *Rola i przyszłość węgla w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego Polski*, Gliwice 2020.

Strzałkowski P., *Zarys rozwoju technologii górnictwa podziemnego*, Gliwice 2011.

Qian Z., *Coal sampling and analysis standards*, London 2014.

Wawrzynkiewicz W., Róg L., Hamala K., *Dokładność pobierania próbek paliw stałych za pomocą urządzeń mechanicznych*, „Przegląd Górniczy” 2005, t. 61, nr 11, s. 24–29.

Widła T., *Aprioryczna ocena dowodu z opinii biegłych*, w: *Nauka wobec prawdy sądowej: księga pamiątkowa ku czci profesora Zdzisława Kęgla*, R. Jaworski, M. Szostak (red.), Wrocław 2005.

Wilk D., *Nowoczesne metody fizykochemii kryminalistycznej w procesie karnym. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2018.

Wójcikiewicz J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 lipca 2019 r., III KK 92/13*, „Palestra” 2014, nr 3–4, s. 204–208.

Źródła internetowe

Co to jest PN?, Polski Komitet Normalizacyjny, <http://www.pkn.pl/polskie-normy/informacje-o-pn/co-jest-pn> [dostęp: 31 XII 2023].

Frankowski J., Mazurkiewicz J., *Województwo śląskie w punkcie zwrotnym transformacji*, IBS Research Report 02/2020, Instytut Badań Strukturalnych, http://ibs.org.pl/app/uploads/2021/02/IBS_Research_Report_02_2020.pdf [dostęp: 1 VIII 2024].

Kurs dla probobiorców w zakresie obowiązujących norm technicznych PN i ISO, Główny Instytut Górnictwa – Centrum Rozwoju Kompetencji, <http://szkolenia.gig.eu/wydarzenie/kurs-dla-probobiorecow-w-zakresie-obowiazujacych-norm-technicznych-pn-i-iso/> [dostęp: 31 XII 2023].

Mastelarz M., *Dlaczego kluczowym etapem analizy paliwa jest odpowiednie pobranie próbek?*, Instytut Technologii Paliw i Energii, www.itpe.pl/blog/2021/09/08/dlaczego-kluczowym-etapem-analizy-paliwa-jest-odpowiednie-pobranie-probek/ [dostęp: 31 XII 2023].

Mastelarz M., *Polskie normy dotyczące ręcznego pobierania próbek węgla kamiennego*, Instytut Technologii Paliw i Energii, 9 X 2023 r., <https://itpe.pl/polskie-normy-dotyczace-recznego-pobierania-probek-wegla-kamiennego/> [dostęp: 31 XII 2023].

Ministerstwo Aktywów Państwowych, *Program dla sektora górnictwa węgla kamiennego w Polsce* (wersja uwzględniająca korekty z 2022 r.), <https://www.gov.pl/web/energia/progrmu-dla-sektora-gornictwa-wegla-kamiennego-w-polsce> [dostęp: 1 VI 2024].

Akty prawne

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2016 r. o systemach oceny zgodności i nadzoru rynku (t.j. DzU z 2022 r. poz. 1854).

Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji (t.j. DzU z 2015 r. poz. 1483).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. DzU z 2024 r. poz. 37, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (t.j. DzU z 2003 r. nr 169 poz. 1650, ze zm.).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z 3 XI 2021 r., sygn. V KK 460/20, LEX nr 3342210.

Wyrok Sądu Najwyższego z 18 VII 2013 r., sygn. III KK 92/13, OSNKW 2013, nr 11, poz. 98.

Wyrok Sądu Najwyższego z 5 XI 1999 r., sygn. V KKN 440/99, LEX nr 38328.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22 V 2023 r., sygn. II AKa 92/23, LEX nr 3581607.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 30 XII 2014 r., sygn. II AKa 399/14, LEX nr 1657128.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13 VI 2013 r., sygn. II AKa 150/13, LEX nr 1349896.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 26 X 2012 r., sygn. II AKa 415/12, LEX nr 1285048.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 29 IX 1998 r., sygn. II AKa 142/97, LEX nr 37066.

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach Ośrodka Zamiejscowego w Rybniku z 9 VIII 2016 r., sygn. V K 12/15, LEX nr 2322408.

Inne dokumenty

PN-82/G-97001 *Węgiel kamienny. Sortymenty.*

PN-82/G-97003 *Węgiel kamienny do celów energetycznych.*

PN-ISO 1953:1999 *Węgiel kamienny. Analiza ziarnowa metodą przesiewania.*

PN-ISO 18283:2008 *Węgiel kamienny i koks. Ręczne pobieranie próbek.*

PN-G-04502:2014-11 *Węgiel kamienny i brunatny. Pobieranie i przygotowanie próbek do badań laboratoryjnych. Metody podstawowe.*

Dr Kamil Leśniewski

Doktor nauk prawnych, sędzia sądu rejonowego, autor publikacji z zakresu kryminalistyki, postępowania karnego oraz międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

Kontakt: k.lesniewski@alumni.uj.edu.pl.